

Jääkiekko kylmässä sodassa

"Kun kylmän sodan historioita kirjoitetaan, toivomme, että tutkijat eivät unohda mainita jääkiekkoa, yhdessä tähtien sodan ja Afganistanin Stinger-ohjusten kanssa." Näin kirjoitti Wall Street Journal 13. elokuuta 2003 pääkirjoituksessaan, joka oli omistettu kahta päivää aiemmin auto-onnettomuudessa kuolleen Herb Brooksille, vuoden 1980 olympialaisissa sensaatiomaisesti kultaa Neuvostoliiton nenän edestä napanneen USA:n jääkiekkjoukkueen valmentajalle.¹ Vaikka rinnastus on tietoisesti liioiteltu, oli kansainvälinen jääkiekko kiistatta merkittävä areena kylmän sodan (1947–1991) propagandataistelussa kapitalistisen lännen ja kommunistisen idän välillä. Jääkiekko oli niitä harvoja joukkuelajeja, joita pelattiin tosissaan molemmissa ideologisissa leireissä ja jossa Neuvostoliitto pystyi haastamaan jopa parhaat läntiset ammattilaisjoukkueet.

Kanada, jääkiekon kotimaa ja ideologisen lännen tärkein edustaja lajin kansainvälisissä turnauksissa, oli hallinnut kaukaloita koko 1900-luvun alkupuolen, mutta 1950-luvulta alkaen Neuvostoliitto nousi sen vakavaksi haastajaksi. Neuvostoliitossa oli tietoisesti kehitetty oma, pohjoisamerikkalaisesta kiekkoilusta täysin eroava pelityyli ja -filosofia. Alusta saakka kiekkotyöliien kamppailuun liittyi myös syvempiä ulottuvuuksia. Kaukalosta tuli kylmän sodan poliittisen taistelun metafora, ja ottelutulosten katsottiin kertovan myös ideologioiden ja valtiojärjestelmien keskinäisestä paremmuudesta. Vastakkainasettelu tiivistyi ja kärjistyi kansainvälisissä turnauksissa, mutta toisaalta jääkiekko tarjosi myös areenan rauhanomaiseen kilvoitteluun ja ainakin ajoittain edisti myös poliittista lähentymistä.

Neuvostourheilun poliittisuus

Maailmanpolitiikka on aina näytellyt merkittävää roolia kansainvälisessä kilpaurheilussa. Pierre de Coubertinin ajatus urheilusta

rauhantekijänä osoittautui utopiaksi, kun poliitikot sotien välisellä kaudella tajusivat urheilun symbolisen voiman nationalistimin herättäjänä ja valtion kansainvälisen imagon kohentajana. Tiennäyttäjinä toimivat autoritääriset valtiot, ennen kaikkea kansallissosialistinen Saksa, fasistinen Italia ja kommunistinen Neuvostoliitto.² Klimaksinsa urheilun politisointi saavutti kylmässä sodassa, jossa urheilusta tuli kapitalismin ja kommunismin välinen ideologinen taistelukenttä. Urheiluvoitot esitettiin osoituksina aatteellisesta ja/tai kansallisesta ylivertauudesta, ja menestystä tavoiteltiin mittavilla valtiollisilla huippu-urheiluohjelmilla. Varsinkin itäblokin maissa tehtiin suuria uhrauksia urheilumenestyksen eteen. Neuvostoliitto sai seurakseen DDR:n, jolle urheilu oli tärkein keino kansainvälisen tunnustuksen ja arvostuksen hankkimisessa. Television moninkertaistettua urheilun kansainvälispoliittisen painoarvon 1950-luvulla läntisetkin hallitukset alkoivat käyttää urheilua yhä tietoisemmin politiikan apuvälineenä. Erityisesti olympialaisissa pyrittiin niiden näkyvyyden vuoksi ideologisen vihollisen lyömiseen lähes hinnalla millä hyvänsä. Jo pian sen jälkeen, kun Neuvostoliitto teki debyyttinsä Helsingissä 1952, sitä syytettiin lännessä olympiaihanteiden saattamisesta valeamatööriydellä ja poliittisella propagandalla.³

Vielä 1920- ja 1930-luvuilla Neuvostoliitto oli panostanut yleiseen liikuntakasvatukseen, joka pyrki tukemaan nuoren valtion kehitystä väestön terveyttä edistämällä ja yleistä moraalia kohottamalla. Neuvostourheilu pysyi pitkään täysin alisteisena näille laajemmille utilitaristisille tavoitteille, varsinkin kun virallinen ideologia tuomitsi kilpaurheilun ja voitontavoittelun kapitalismin houkutuksina. Suuren isänmaallisen sodan (1941–1945) aikana ja erityisesti sen jälkeen tilanne kuitenkin nopeasti muuttui, kun Kremlin valtapiiri laajeni räjähdysmäisesti kohti länttä. kylmän sodan käynnistyttyä Moskova asetti tavoitteekseen lännen etumatkan kuromisen niin poliittisesti, sotilaallisesti kuin taloudellisestikin, ja tässä kilvoittelussa urheilu sai keskeisen roolin.⁴

Vuonna 1946 neuvostohallitus päätti, että kaikki mahdolliset resurssit oli mobilisoitava kansainvälisen urheilumenestyksen saavuttamiseksi, koska sen avulla voitaisiin osoittaa sosialistisen kulttuurin ylivertauus verrattuna kapitalismin mädännäisyyteen. Urheilua varten pystytettiin laaja hallintokoneisto ja taloudellista tukea urheilijoille lisättiin kokopäiväisen valmentau-

tumisen mahdollistamiseksi. Vuosien kuluksa neuvostourheilu kehittyi omaksi erikoislaatuiseksi teollisuudenalaksi, jonka tarkoituksena oli tuottaa kommunismille kansainvälistä kunniaa ja arvostusta. Huippu-urheilijoista tuli kommunististen roolimallien uusi sukupolvi, joiden odotettiin osoittavan samanlaista sankarillisuutta ja uhrautuvaisuutta kuin edeltäjänsä Suuressa Isänmaallisessa Sodassa. Esimerkiksi eräs arvokisoissa vasta toiseksi sijoittunut hiihtoviestijoukkue kutsuttiin urheiluministerin luo kuulemaan moitesaarnaa, jonka huipennus lähenteli maanpetturuussyytöksiä:

*"Hävetkää! 20 miljoonaa maanmiestänne antoi henkensä sodassa. Nyt he nousevat haudoistaan. Kuinka pystytte katsomaan heitä silmiin? Voitko väittää antaneenne kaikkenne samalla tavalla kuin he tekivät?"*⁵

Urheiluministeri piti kaikille edustusjoukkueille ideologialla kyllästetyn kannustuspuheen sekä ohjeisti nämä toimimaan ulkomaisten ihmisten ja tiedotusvälineiden kanssa. Valmistautumisrituaali huipentui käyntiin Leninin mausoleumissa. Palaa-ville mestareille järjestettiin suurellisia mitalijuhlia Kremlissä, joissa neuvostoyhteiskunnan kerna juhli heidän saavutuksiaan osoituksina kommunismin erinomaisuudesta.⁶

Neuvostoliitto panosti ennen kaikkea olympialajeihin, koska olympialiikkeen ihanteet sopivat hyvin yhteen internationalis-mia, solidaarisuutta ja maailmanrauhaa painottaneiden kom-munististen opinkappaleiden kanssa. Vieläkin tärkeämpää oli, että olympialaisten urheilullista tasoa rajoittivat tiukat amatöö-risäännöt. Kun neuvostourheilijat kohtasivat läntisiä ammatti-laisia, kuten esimerkiksi jalkapallossa ja koripallossa, oli heidän menestyksensä huomattavasti vaatimattomampaa kuin olympia-laisissa. Ainoastaan jääkiekossa Neuvostoliitto pystyi haastamaan parhaat läntiset ammattilaisjoukkueet, ja siksi lajista tuli Mosko-van lempiase urheilupropagandassa.

Sodankäyntiä jäällä

Oli monta syytä, miksi jääkiekosta tuli yksi kylmän sodan tärkeimmistä urheilullisista näyttämöistä. Intensiivisyydessä ja so-dan vertauskuvallisuudessa mikään toinen laji ei pystynyt kampailemaan tämän väkivaltaista miehisyyttä ja machokulttuuria

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

tihkuvan raavaiden miesten pelin kanssa, jossa fyysinen kontakti vastustajaan jatkuvien taklausten ja usein myös paljaiden nyrkki- en kautta oli itseisarvo.⁷ Jo terminologia alleviivasi pelin sotaisaa kamppailullisuutta: offense (hyökkäys), defense (puolustus), neutral zone (keskialue), shooting (laukoa), firing (ampua), hitting (taklata), checking (taklata), rushing (ryntäys), feinting (harhauttaa), interfering (estää) ja niin edespäin. Jääkiekon väkivaltaisesta imagosta on ennen kaikkea kiittäminen kanadalaisten rajuotteista pelityyliä, jonka keskeisiä tuntomerkkejä olivat luuta murskaavat taklaukset, mailan käyttäminen lähes lyömäaseena, nyrkkitappelut ja jopa vastustajan tietoinen vahingoittaminen. Kylmän sodan kiihkeä poliittinen ilmapiiri kannusti kanadalaisia voimankäyttöön erityisesti itäblokin joukkueita vastaan. Legendaarinen keskushyökkääjä Phil Esposito kiteytti tämän hyvin vuonna 1972 pelatun Kanadan ja Neuvostoliiton kuuman Summit Series -ottelusarjan jälkitunnellissa:

*"Minulle se oli sotaa. Kun ajattelen sitä nyt, ihoni menee kananlihalle, koska olisin vaikka tappanut voittaakseni. Olin valmis tekemään mitä tahansa voiton eteen. Aivan mitä tahansa. Uskoakseni juuri näin tapahtuu sodassa."*⁸

Sota-analogioiden istuvuutta lisäsi se, että suurin osa Neuvostoliiton maajoukkuepelaajista oli ammatiltaan sotilaita. Todellisuudessa tämä oli vain keino kiertää Kansainvälisen Olympiakomitean (KOK) ja Kansainvälisen Jääkiekkoliiton (IIHF) tiukat amatöörisäännöt, eikä näillä upseerikiekkoilijoilla ollut todellisia sotilaallisia velvollisuuksia. Tästä huolimatta heidän peliesitystensä katsottiin heijastelevan myös Puna-armeijan suorituskykyä, ja läntiset tiedotusvälineet viljelivät erilaisia sotilaallisia ja poliittisia vertauskuvia kyllästymiseen saakka. Punakone eli The Red Machine, niin kuin joukkuetta ryhdyttiin kutsumaan, esitettiin kommunistisen ideologian tuotteena, vapauden ihanteille vihamielisenä hierarkkisena sortokoneistona, jossa tahdottomat ja robottimaiset pelaajat mitään kyseenalaistamatta tottelevat diktaattorimaista valmentajaa. Erityisesti päävalmentaja Viktor Tihonov tarjosi läntisille kiekkojournalisteille ehtymättömän poliittisen kynäilyn aiheen. Hän oli kuin armoton kenraali, joka vaati joukoiltaan täydellistä lojaaliutta ja tottelevaisuutta, piiska- ten näitä yhä uusiin uhrauksiin ja urotekoihin.⁹

Aina 1980-luvun alkupuolelle saakka monet pelaajistakin olivat vannoutuneita kommunisteja, ja suurin osa maajoukkuepelaajista oli Komsomolin, kommunistisen nuorisoliiton jäseniä. Tähtimaalivahti Vladislav Tretjak kuvailee muistelmissaan, kuinka maajoukkue 1970-luvulla ennen tärkeitä pelejä kuunteli kapteeni Boris Mihailovin ja joukkueen Komsomol-upseeri Vladimir Petrovin taisteluhenkeä lietsovia patrioottisia puheita. Armeijan keskusurheiluseura TsSKA:n virallisen historiikin kirjoittajan Valeri Sysoevin mukaan pelaajat olivat ideologisen etulinjan taistelijoita, joille kommunismi oli merkittävä motivoiva tekijä.¹⁰ Kylmän sodan jääkiekko herätti yksinkertaisia ja houkuttelevia poliittisia mielikuvia: läntinen kapitalismi vastaan neuvostokommunismi, NHL-miljonäärit vastaan Puna-armeijan kapteenit ja majurit, vapauden esitaistelijat vastaan propagandan täsmäaseeksi hiottu kommunistinen sotilasyksikkö. Maailmanpolitiikan konstellatioita riittävästi muistuttava maakokoonpano kannusti sekin poliittisiin rinnastuksiin: kommunismin emämaa Neuvostoliitto sekä sen satelliitit Tšhekkoslovakia ja Itä-Saksa, kapitalistinen supervaltta USA:kin yhdessä Nato-liittolaistensa Kanadan ja Länsi-Saksan kanssa sekä lisämausteena muutama Ruotsin, Suomen ja Sveitsin kaltainen ahtaalle työnnetty puolueeton maa. Lisäksi turnaukset pelattiin usein paikoissa, joissa kylmän sodan poliittisia jännitteitä ei voinut olla huomaamatta: Moskova, Praha, Helsinki, Wien, Tukholma, Geneve...

Mestareiksi ulkojääiltä

Neuvostoliittolaisen kiekkoilun nousu kymmenessä vuodessa lähes tyhjistä lajin terävimpään kansainväliseen kärkeen on yksi uskomattomimpia Tuhkimo-tarinoita urheilun historiassa. Kun urheiluministeriö vuonna 1946 osana Stalinin mutta ulospäin-suuntautunutta urheilupolitiikkaa antoi määräyksen omaleimaisen neuvostoliittolaisen jääkiekon kehittämisestä, ei peliä ollut pelattu maassa käytännössä lainkaan. Siihenastinen talvipelien ykkönen jääpallo ei soveltunut ulkopoliittiseen imagonrakennukseen, koska sitä harrastettiin vain muutamassa maassa. Jääpallon ansiosta neuvostopelaajat kuitenkin osasivat jo valmiiksi luistella, käsitellä mailaa, laukoa, syöttää ja vartioida maalia. Suurin osa ensimmäisen sukupolven kiekkoilijoista tulikin jääpallon tai jalkapallon parista. Näiden lajien vaikutus näkyi monissa

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

neuvostokiekkon keskeisissä piirteissä kuten luistelunopeudelle, syöttelylle ja fyysiselle suorituskyvylle annetussa painoarvossa.¹¹

Alku oli todella vaatimaton. Peliasut, hanskat ja suojukset täytyi improvisoida tai valmistaa itse, ja krooninen mailapula pakotti välttämään lyöntilaukauksia. Pelaaminen tapahtui täysin sään armoilla, koska ensimmäinen katettu keinojääkaukalo rakennettiin vasta vuonna 1956. Harjoittelu oli runsasta, mutta kaukaloiden puuttuessa jääaikaa oli kompensoitava painonnostolla, juoksulla ja voimistelulla, mikä toisaalta takasi pelaajille erinomaisen yleisen fyysisen suorituskyvyn. Kehitys oli kuitenkin hämmästyttävän nopeaa. Maaliskuussa 1948 neuvostoliittolaiset pelasivat ensimmäisessä kansainvälisessä kohtaamisessaan edellisen vuoden maailmanmestareilla lastattua LTC Prahaa vastaan. Kolmesta pelistä, joita kaikkia seurasi 30 000 ihmistä, tuloksena oli yksi voitto, yksi häviö ja yksi tasapeli. Ensimmäinen arvokisavoitto tuli murskaavalla esityksellä vuoden 1953 opiskelijoiden talvimestaruuskilpailuissa, ja vain vuotta myöhemmin punakone otti MM-debyyttissään Tukholmassa kultaa jyräten Kanadan lukemin 7–2. Äimistynyt kiekkomaailma pani merkille Neuvostoliiton luisteluvoimaan, tekniseen taituruuteen ja kurinalaiseen joukkuepeliin perustuvan vallankumouksellisen pelityylin. Kanadassa häviö oli kaksinkertainen shokki: kiekkon emämaa oli hävinnyt ei ainoastaan lajin nousukkaalle, vaan myös kommunistiselle maalle. Kanadalaispelaaja Reg Spragge totesi myöhemmin: "Olisi luullut että olimme hävinneet kolmannen maailmansodan, emme jääkiekkopeliä."¹²

Länsi-Saksan MM-kisoissa vuotta myöhemmin Kanada jätti Neuvostoliiton hopealle, mutta punakone palasi ykköseksi vuoden 1956 Cortinan olympialaisissa. Olympiakisoja huomattavasti MM-kisoja enemmän arvostaneille kanadalaisille tulos oli kansallinen katastrofi, olivathan he menettäneet olympiakullan vain kerran aikaisemmin eli vuonna 1936 Iso-Britannialle, ja tuolloinkin vastustajien enemmistö oli ollut kahden passin kanadalaisia. Neuvostoliitto oli kiilannut peruuttamattomasti jääkiekkomaailman huipulle ja pysyi siellä vuonna 1991 tapahtuneeseen hajoamisensa saakka. Vuosina 1954–1991 se ei ikinä sijoittunut arvokisoissa kolmatta sijaa huonommin ja sen mitalisaldo oli murskaava: seitsemän olympiakultaa, yksi olympiahopea ja kaksi olympiapronssia, 22 maailmanmestaruutta, seitsemän MM-hopeaa ja viisi MM-pronssia. Pelaamastaan 900 pelistä punakone

otti 725 voittoa, 110 tasapeliä ja vain 65 tappiota. Esimerkiksi Suomea vastaan Neuvostoliitto voitti 131 kertaa, pelasi kuusi kertaa tasan ja hävisi vain viidesti.¹³

Vaikka virallinen neuvostopropaganda selitti punakoneen saumatonta joukkuepelaamista ja rautaista kurinalaisuutta kommunismin yliveräisyydellä, oli neuvostokiekon kollektivistinen ihme pohjimmiltaan yhden miehen eli legendaarisen Anatoli Tarasovin käsialaa. Tarasov oli tyypillinen neuvostovalmentaja: ankara käskijä ja kiihkeä patriootti, jolle ideologia oli tärkeä osa peliä. Hän ymmärsi ja hyväksyi täysin sen, että hänen joukkueitaan käytettiin kommunismin propagoimiseen. Pohjimmiltaan hän oli teoreetikko, mutta hän kykeni myös popularisoimaan lajin salat muille valmentajille, pelaajille ja suurelle yleisölle lukuisilla jääkiekkovalmennusta ja pelin filosofiaa käsittelevillä kirjoillaan ja artikkeleillaan. Liikuntatieteessä suoritettu yliopistotutkimus toi hänelle luovutusta, originaalisuutta ja innovatiivisuutta. Tarasoville jääkiekko oli ennen kaikkea älyllinen peli, jota saattoi verrata shakkiin tai taitavaan teatteriesitykseen. Urheilun sijaan hänen esikuvansa löytyivät venäläisistä runoilijoista, kirjailijoista, tiedemiehistä ja sotilasjohtajista.¹⁴

Tarasovin mukaan maan pelityylin tuli perustua kansallisille ominaispiirteille. Hän arvosti pohjoisamerikkalaista jääkiekkoa, mutta halusi kehittää omaleimaisen ja väkivaltaiselle kanadalaiskiekolle täysin vastakohtaisen pelitavan. Neuvostotyyliä leimasikin fyysisyyden puute, joka näkyi taklausten ja vartalolla estämisen lähes täydellisenä puuttumisena. Ne korvattiin teknisellä taidolla, kurinalaisuudella ja joukkuepelillä. Punakone luisteli ja syötteli enemmän ja nopeammin kuin mikään muu joukkue maailmassa. Päinvastoin kuin kiekollista pelaajaa painottanut hallitseva kouluun neuvostofilosofia keskittyi kiekottomiin pelaajiin, joiden tuli jatkuvasti hakeutua maalintekopaikkoihin ja olla valmiina vastaanottamaan syöttö. Tarasov loi tasa-arvoisen ja horisontaaliseen joukkuerakenteen, jossa kaikki uhrautuivat yhteisen tavoitteen eteen. NHL:n tähtikultin, mediajulkisuuden ja sponsorisopimusten sijaan oli yhteistyötä ja omistautumista joukkueelle. Johtavan läntisen neuvostokiekkoasiantuntija Lawrence Martinin mukaan punakone pelasi "luovana kollektiivina, jossa yhdenkään yksilön ei tullut erottua muista, tunteettomasti, alakuloisen majesteettillisin rytmein, joissa oli harvoja huippukohtia tai laaksoja, mutta sitäkin enemmän shakkilautamaista tehokkuutta".¹⁵

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

Ideologialla oli merkittävä rooli neuvostokiekon kehityksessä. Sovetskii Sport, maan johtava urheilulehti, julkaisi "edistyksellisen neuvostotyylin" luomisen akuutiksi kansalliseksi tehtäväksi. Komsomolskaja Pravda puolestaan kirjoitti vuonna 1948, että "kanadalainen jääkiekko, epätavallisen raa'alla pelityylillään, edustaa tyypillistä porvarillista länttä". Tarasov sovelsi kaukalossa sosialistista ajatusta yksilön alistaisuudesta kollektiiville, ja voitoistaan hän kiitti puoluetta ja ideologiaa:

"Tärkein edellytys joukkueidemme pelin tason nostamiselle on hyvin johdettu poliittinen kasvatus työ. Perusteellinen ja systemaattinen poliittinen opiskelu laajentaa urheilijoiden horisonttia ja opettaa heidät tuntemaan kotimaamme syvästi tiedostavat ja kulttuurit patriootit. – Kauden mittaan TsSKA:n pelaajat opiskelivat Neuvostoliiton kommunistisen puolueen historiaa ja kuuntelivat ajankohtaista politiikkaa käsitteleviä luentoja ja raportteja."

Neuvostourheilun historiaan paneutuneen Robert Edelmanin mukaan neuvostokiekossa oli käynnissä jatkuva taistelu "kulttuurin puutetta" vastaan.¹⁶

Eniten Tarasov mullisti peliä taktisilla innovaatioillaan. Eriolisten hyökkäysketjujen ja puolustajaparien sijaan Tarasov operoi kokonaisilla viisikoilla. Pitämällä parhaat seuraketjut ja puolustajaparit yhdessä myös maajoukkueessa hän saavutti ratkaisevan kilpailuedun verrattuna muihin maihin, joiden pelaajat yleensä olivat hajallaan eri seurajoukkueissa. Kotimainen liiga oli ottekalenterista alkaen täysin alistettu ympäri vuoden leireille maajoukkueelle. Pelattuaan yhdessä koko vuoden punakoneen pelaajat löysivät toisensa jäällä vaikka silmät kiinni. Legendääristä superketjuista tuli neuvostokiekon tavaramerkki: Vsevolod Bobrov–Viktor Shuvalov–Jevgeni Babich (TsSKA) 1950-luvulla, Boris Majorov–Vjatcheslav Starshinov–Jevgeni Majorov (Spartak) ja Aleksander Ragulin–Anatoli Firsov–Konstantin Loktev (TsSKA) 1960-luvulla sekä Boris Mihailov–Vladimir Petrov–Valeri Harlamov (TsSKA) 1970-luvulla. Ketjujen lisäksi neuvostokiekko tuotti hämmästyttävän määrän huipputaitavia yksilöjä, joiden nimet olivat 1960- ja 1970-luvuilla kaikkien jääkiekkoa seuraavien huulilla: Aleksander Maltsev, Aleksander Jakushev, Valeri Vasiljev, Vladimir Shadrin, Vladimir Lutchenko, Veniamin Alexandrov. Alkuvuosien krooninen maalivahtiongelmakin

korjautui vuonna 1965, kun Tarasov löysi maailman parhaaksi maalivahdiksi tituleeratun Vladislav Tretjakin. Kun muut maat 1960-luvun alkuun tultaessa alkoivat sopeutua neuvostotyyliin, muutti Tarasov taktiikkaansa. Hän piti kiinni luisteluvoimasta ja syöttelyn tärkeydestä, mutta painotti entistä enemmän taktista monipuolisuutta, lankomista ja taklaamista. Muutokset toivat punakoncalle yhdeksän perättäistä MM-titteliä vuosina 1963–1971 ja kolme olympiakultaa 1964, 1968 ja 1972.¹⁷

Neuvostokiekon menestys perustui paljolti valmennuksen korkeaan tasoon ja erityisesti maajoukkuevalmennuksen jatkuvuuteen. Tarasovin ja hänen aisaparinsa Arkadi Chernyshev'in aika kesti maajoukkueen perustamisesta aina syksyyn 1972 saakka. Vsevolod Bobrovin ja Boris Kulagin'in johdolla pelatun lyhyen välivaiheen jälkeen nousi kiekkoitaivaalle lähes Tarasovin veroinen Tihonov, joka valmensi CCCP-paitoja vuodesta 1976 aina punakoneen viimeiseen maaotteluun vuonna 1991. Vuoden 1981 Canada Cupissa hän esitteli oman superviisikkonsa hyökkääjinä Sergei Makarov, Igor Larionov ja Vladimir Krutov sekä puolustajina Vjatcheslav Fetisov ja Aleksei Kasatonov. Tämä KLM-ketjuksi tai harjoituspelipaitojensa värin vuoksi "Vihreäksi osastoksi" kutsuttu ketju dominoi kansainvälisiä kaukaloita koko 1980-luvun.

Yksi omalaatuisimpia piirteitä neuvostokiekossa oli armeijan TsSKA:n, Neuvostoliiton historian menestyksekkäimmän urheilujoukkueen, ylivoima. Osaksi tämä perustui sen rekrytointitoteihin: mikäli seura halusi riveihinsä tietyn pelaajan, armeija yksinkertaisesti määräsi hänet astumaan palvelukseen. Näin esimerkiksi Anatoli Firsovin:

"Tulin kotiin eräänä päivänä ja näin suuren armeijan kuorma-auton odottamassa. Ymmärsin heti mitä he halusivat. Myös miliisit olivat paikalla. He veivät minut pois, ja niin olin liittynyt armeijan jääkiekkjoukkueeseen."

Yleensä pakkovärväystä ei kuitenkaan tarvittu, sillä paikka TsSKA:ssa merkitsi ulkomaanmatkoja, kuuluisuutta, vaurautta (palkallisen mittapuun mukaan) ja turvattua työpaikkaa armeijassa peliuran jälkeen.¹⁸ Tarasovin aikana TsSKA:lla oli vielä kilpailijoita, mutta Tihonov muutti seuran maajoukkueen pysyväksi harjoitusleiriksi urheilujohdon siunauksella ja teki siitä täysin

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

ylivoimaisen. Hänen aikanaan TsSKA jyräsi 13 perättäiseen Neuvostoliiton mestaruuteen, voittaen usein 40 tai jopa enemmänkin kauden 44:stä pelistä. Vuosina 1975–1991 TsSKA pelasi myös 36 ottelua eri NHL-seuroja vastaan, saldona 27 voittoa, 8 tappiota ja yksi tasapeli. Mainittakoon, että 27.12.1985 TsSKA nappasi 6–3 voiton kirkkainta dynastiakauttaan eläneestä Wayne Gretzkyn ja Jari Kurrin Edmonton Oilersista, monen mielestä kaikkien aikojen parhaasta joukkueesta. TsSKA pelasi kunniaa valtiolle ja armeijalle. Propagandassa sen voitot esitettiin tuloksina kommunismin keskeisten hyveiden eli uhrautuvaisuuden, kurinalaisuuden ja väsymättömän työnteon viemisestä huippuunsa.¹⁹

NKP:n pääsihteerinä vuodet 1964–1982 toiminut Leonid Brezhnev oli suuri kiekkofani, joka pyrki seuraamaan pelit paikan päällä ja odotti samaa myös muulta puoleljohtolta. Moskovan 14 000-paikkaisesta Luzhniki-hallista löytyi jopa erityinen Politbyroon luksusaitio, jossa peli-iltaa saattoi viettää mukavasti vodkan, kaviaarin ja sikarien parissa. Keväällä 1969 Brezhnev seurasi tästä aitiosta TsSKA:n ja Moskovan Spartakin mestaruusottelua, jonka kolmannessa erässä tuomari hylkäsi tappiolla olleen TsSKA:n maalin. Raivostunut Tarasov komensi joukkueensa pukukoppiin ja kieltäytyi palaamasta jäälle ellei päätöstä muutettaisi. Jääkiekkoliiton johtohenkilöt ja itse urheiluministeri yrittivät turhaan lepytellä Tarasovia lähes tunnin ajan, ja peli saatiin jatkumaan vasta Brezhnevin suoranaisen määräyksen jälkeen. Normaalisti tällainen temppuili olisi palkittu kyydityksellä vankileirien saaristoon, mutta jääkiekon ja erityisesti maalle kansainvälistä kunniaa tuottaneen Tarasovin suhteen Brezhneville riitti kärsivällisyyttä. Neuvostokiekolle Brezhnevin kausi olikin kaikkea muuta pysähtyneisyyden aikaa. Esimerkiksi valtion rahoittamaan juniorien kiekkokoulun osallistui 1970-luvulla parhaimmillaan lähes kolme miljoonaa poikaa.²⁰

Hampaattomista pioneereista kiekkodiplomatiaan

Jääkiekon sotaisa imago sai alkunsa jo pelin historian alkuhämärissä 1800-luvun jälkipuoliskon Kanadassa. Lacrossen, shinnyin, hurlingin ja rugbyin elementeistä syntynyttä peliä leimasi hyvin perinteinen maskuliinisuuskäsitys, joka ylipäättään oli erittäin vaikutusvaltainen 1800- ja 1900-lukujen Kanadassa. Eri maiden

kiekkokulttuureja tutkineen Tobias Starkin mukaan jääkiekko sai merkittävän roolin kanadalaisen identiteetin muotoutumisessa. Se oli valkoisen, englanninkielisen, urbaanin, heteroseksuaalisen ja miespuolisen keskiluokan peli, jonka myös maan kasvava mediateollisuus omi lemmikikseen. Monet näkivät jääkiekossa Kanadan pienoisuudessa. Luontaisen rajuutensa vuoksi peli sopi täydellisesti vertauskuvaksi olemassaololle Pohjois-Amerikan mantereella. Ensimmäistä maailmansotaa seuranneen nationalismin aallon pyyhkiessä Kanadan teollisuuskaupunkeja ja kaivosyhteisöjä kiinnostus kaikkia rajuotteisia urheilumuotoja kohtaan lisääntyi, ja jääkiekko kasvatti suosiotaan kehittymällä entistä aggressiivisempaan suuntaan. Pohjoisamerikkalainen fyysinen pelityyli syntyi eräänlaisena urheilukenttäsovelluksena rajaseutujen armottomissa oloissa kehittyneestä jäärapaisesta ja väkivaltaan taipuvaisesta pioneerimaskuliinisuudesta. Kanadalaiskiekkoilijan stereotyyppi oli periksi antamaton ja kovaksikeitetty oman onnensa seppä: "hampaaton, arpinen ja raavas, tärkeimpänä kannustavana voimanaan ajatus siitä, että tarkoitus pyhittää keinot".²¹

Sotien välisenä aikana kanadalaiset hallitsivat vuonna 1920 alkaneita kansainvälisiä arvoturnauksia suvereenisti parhailla amatööriseurajoukkueillaan, mutta toisen maailmansodan jälkeen he alkoivat joutua yhä ahtaammalle parhaiden eurooppalaisten maajoukkueiden kanssa. He vastasivat lisäämällä pelinsä fyysisyyttä. Trail Smoke Eatersin ja Penticton Veesin kaltaiset joukkueet antoivat unohtumattomia näytöksiä "kanadalaisesta väkivaltakiekosta", niin kuin eurooppalaiset kilpakumppanit sitä alkoivat kutsua: kyseenalaisia taklauksia, mailalla huitomista, tappeluja, jatkuvia rangaistuksia, vastustajien solvaamista ja tuomareiden uhkailua. 1960-luvun loppuun mennessä Neuvostoliitto, Tshekkoslovakia ja Ruotsi olivat ajaneet peruuttamattomasti parhaidenkin kanadalaisamatöörien ohi, mikä osaltaan johtui myös Kanadan amatöörkiekkoilun tason romahduksesta. Vuoteen 1967 saakka NHL:ssä oli ollut ainoastaan kuusi joukkuetta, jolloin monia maailmanluokankin pelaajia jäi amatöörijoukkueisiin. Liigan laajentuminen kaudella 1967–68 kymmeneen ja 1970-luvulla peräti kahteenkymmeneen joukkueeseen moninkertaisti ammattilaispelaajien kysynnän ja tyhjensi amatöörijoukkueet huippupelaajista. Vuonna 1969 Kanadan jääkiekkoiliitto ilmoittikin osallistuvansa arvokisoihin vain, mikäli amat-

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

tilaispelaajat sallittaisiin. Ilmoitusta edelsi maajoukkueen 10-2 tappio Neuvostoliitolle ottelussa, jossa Firsov teki kuusi maalia. Kun KOK ja IIHF kuitenkin pitivät kiinni amatöörisäännöistään, jäivät kanadalaiset pois vuosien 1970-1972 MM-kisoista ja Sapporon olympiaturnauksesta.

Maine jääkiekon ykkösenä oli Kanadassa niin tärkeä asia, että maan hallitus katsoi tarpeelliseksi puuttua asiaan. Poliitikkoja veti puoleensa pelin valtava suosio, mutta tällä kertaa kyse oli pelkän äänenkalastelun sijaan tärkeistä ulko- ja sisäpoliittisista kysymyksistä. Team Canadan kompurointi maailmalla ei sopinut yhteen maan uuden aktiivisen ulkopoliitikan kanssa, joka pyrki nostamaan Kanadan merkittäväksi tekijäksi maailmanpolitiikassa. Ulkoisen profiilinnoston toivottiin hillitsevän ranskan- ja englanninkielisen väestönsosan kiistelyä, joka oli yltyneet kansallista yhtenäisyyttä uhkaavaksi sisäiseksi kriisiksi, kun Quebecin provinssi oli yhä avoimemmin ryhtynyt kyseenalaistamaan liittohallituksen legitimitettä. Ulko- ja sisäpolitiikka kietoutuivat toisiinsa myös tasapainottelussa kasvavan kulttuurisen amerikanisaation torjumisen sekä USA:n poliittisen ja sotilaallisen tuen välttämättömyyden välillä.

Alueellisesti heterogeenisessä Kanadassa jääkiekko oli yksi harvoja koko väestöä yhdistäviä tekijöitä. Pääministeri Pierre Trudeau nimitti lajin poliittista valjastamista pohtimaan erityisen työryhmän, jonka helmikuussa 1969 valmistuneen mietinnön mukaan urheilua oli käytettävä tietoisesti psykologisena kansakunnan rakentajana. Urheilu tuottaisi kaivattuja kansallissankareita, joita ei Kanadan väkivallattomasta ja epädramaattisesta historiasta löytynyt. Jääkiekko tuli kytkeä valtioon, jolloin peliä voitaisiin käyttää kanadalaisen identiteetin rakentamiseen sekä yhteisten muistojen, symbolien ja arvojen luomiseen. Kanadalaiskiekkoilun kansainvälisen maineen palauttaminen ja Neuvostoliiton monopoliaseman murtaminen pelin poliittisessa hyödyntämisessä edellyttivät sitä, että Kanadan oli päästävä kohtaamaan punakoneparhailla NHL-ammattilaisillaan. Kiekkokontaktien kautta voitaisiin aikaansaada myös poliittista lähentymistä Neuvostoliiton kanssa, mikä puolestaan lisäisi maan riippumattomuutta USA:sta.

Trudeau'n hallitus ryhtyi toteuttamaan kiekkodiplomatiaksi (hockey diplomacy) ristiä ulkopoliittikkaa, jonka tarkoituksena oli lisätä Kanadan kansainvälistä arvostusta, palvelua kansallista integraatiota ja suojata kanadalaisuutta USA:n vaikutuksilta.

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

Vuonna 1969 Trudeau'n aloitteesta perustettiin Hockey Canada eli NHL:n, Kanadan amatöörijäähkiekkoliiton (CAHA), NHL:n pelaajayhdistyksen (NHLPA), kanadalaisten yliopistojen ja ammattilaisliiga WHA:n sateenvarjo-organisaatio, jonka tärkeimmäksi tehtäväksi tuli painostaa IHF luopumaan amatööriydestä. Trudeau nimitti NHLPA:n kiistellyn johtajan Alan Eaglesonin hallituksen viralliseksi neuvottelijaksi kaikissa kansainvälistä jääkiekkoa koskevissa kysymyksissä, ja alkuvuodesta 1972 Kanadan ulkoministeriö tarjosi palveluksiaan Hockey Canadalle ammattilaisuuden sallimista koskevien neuvottelujen käynnistämiseksi IHF:n kanssa. Vaikka ammattilaisuus sallittiin vasta vuonna 1977 ja silloinkin vain osittain, jo 1969 Hockey Canada taivutteli IHF:n sallimaan hyökkäyspään taklaukset, jolloin eurooppalaisetkin joukkueet alkoivat siirtyä fyysisempään pelityyliin.²²

Trudeau tapasi Neuvostoliiton pääministeri Aleksei Kosyginin vuonna 1971 kahdesti, ja kun etsittiin potentiaalisia maita yhdistäviä ja lähentäviä tekijöitä, jääkiekosta tuli hallitustenvälisten neuvottelujen keskustelunaihe. Keskustelut johtivat sopimukseen kahdeksan pelin sarjasta maiden parhaiden pelaajien välillä niin, että syyskuussa 1972 pelattaisiin ensin neljä peliä Kanadassa ja sitten toiset neljä Neuvostoliitossa. Tästä Summit Series -sarjasta tuli kiekkodiplomatian kirkkain kruunu, joka muutti koko lajin ikuisiksi ajoiksi.²³

Prahan keväästä Lake Placidin ihmeeseen

Ajoittain kylmän sodan poliittisten myrskyjen laineet iskivät jääkiekkoon saakka. Vuonna 1957 USA ja Kanada boikotoivat Moskovassa pidettyjä MM-kisoja protestiksi edellisenä syksynä tapahtuneesta Unkarin kansannousun kukistamisesta. Keväällä 1962 Yhdysvallat rankaisi Itä-Saksaa Berliinin muurin rakentamisesta estämällä heidän maajoukkueensa pääsyn Colorado Springsin MM-turnaukseen, jolloin myös Neuvostoliitto ja Tshekkoslovakia jäivät pois. Länsimaat, jotka virallisesti tunnustivat DDR:n vasta 1970-luvulla, epäivät viisumit itäsaksalaisurheilijoilta kymmeniä eri kertoja. Silloinkin kun DDR pääsi mukaan, jouduttiin palkintoseremoniat usein perumaan, koska maan lipun ja vaakunan esilläpitoa ei voitu sallia. Vuoden 1961 MM-kisoissa otettiin käyttöön tapa kohottaa pelin voittaneen joukkueen lippu hallintoon kansallislaulun soidessa ja kummankin joukkueen kun-

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

niottaessa seremoniaa omalla siniviivallaan. Häviötä pelännyt Länsi-Saksan hallitus kielsi maajoukkueitaan pelaamasta DDR:ää vastaan, jolloin kisojen jury määräsi voiton itäsaksalaisille lukemin 5–0. Kaksi vuotta myöhemmin Tukholmassa Länsi-Saksa uskaltautui jäälle ja voitti DDR:n lukemin 4–3. Loistavaa kiekko-viihdettä tarjonneen kiihkeän ottelun loppuseremonioista tuli poliittinen farssi kun itäsaksalaispelaajat mielenosoituksellisesti käänsivät selkänsä liittotasavallan lipulle.²⁴

Tshekkoslovakian johto ei milloinkaan onnistunut valjastamaan jääkiekkoa ideologian palvelukseen pelin erittäin korkeasta tasosta huolimatta. Päinvastoin jääkiekosta tuli tshekeille kiellettyjen kommunisminvastaisten ja nationalistien tunteiden ilmaisemisväylä ja keino käydä symbolista sotaa vihattua Neuvostoliittoa vastaan. Kiekkokaukalo oli yksi harvoja areenoita, joilla poliittisesti nöyryytetyt tshekit saattoivat kamppailla Neuvostoliiton kanssa tasaveroisesti, ja harva asia lietsoi tshekkiläistä nationalismia niin kuin Puna-armeijan urheilullisen vastineen kuki-taminen kiekko-ottelussa. Ajoittain maan kiekkopiirit joutuivat jopa suoranaisten poliittisten puhdistusten kohteiksi. Vuonna 1950 jääkiekkomaajoukkueelta evättiin matka Lontoon MM-kisoihin, koska hallitus epäili hallitsevia maailmanmestareita pakoaikeista. Valtaosa pelaajista tuomittiin näytösoikeudenkäynnissä vakoilusta ja maanpetoksesta vuosikausiksi pakkotyöhön. Yksi tuomituista oli 21-vuotias Gustav Bubnik, josta myöhemmin tuli Suomen maajoukkueen päävalmentaja.²⁵

Neuvostoliiton ja Tshekkoslovakian väliset pelit olivat hyvä ilmapuntari kommunistisen leirin sisäisistä tunneilmista. Vuoden 1969 MM-kisoissa Tukholmassa joukkueet ottivat raivoisesti yhteen kahdessa klassisessa pelissä, joissa Tshekkoslovakia kaikkien yllätykseksi kukisti lajia vuosikaudet suvereenisti hallinneen punakoneen. Edellisen vuoden elokuussa Aleksander Dubcekin johtama Prahan kevääksi kutsuttu "ihmiskasvoista sosialismia" tavoitellut poliittisten reformien kausi oli väkivaltaisesti päätynyt Varsova liiton joukkojen yhteismiehitykseen. Tätä ennen hallitus oli rehabilitoinut useita aiempina vuosina väärin perustein tuomittuja kansalaisia, mm. kaikki vuoden 1950 jääkiekkomaajoukkueen pelaajat.

Tshekkipelaajat päättivät kostaa tapahtuneen omalla tavallaan ja poistivat peliasujensa vaakunasta uskollisuutta Neuvostoliitolle symboloineen punatähden. 8000 katsojan todistaessa

he pelasivat kovempaa ja uhrautuvammin kuin kenties koskaan. Pelin intensiteetti oli niin hurja, että Tarasov sai sen aikana lievän sydänkohtauksen. Yleisön kannustaessa tshekkejä "Dubcek! Dubcek!" -huudoin Tshekkoslovakia voitti 2-0 ja jäti Neuvostoliiton MM-kisapelissä ensimmäisen kerran ilman maaleja sitten vuoden 1955. Yhdessä tshekkien kanssa riemuinneet läntisen Euroopan tiedostusvälineet tervehtivät tulosta oikeutettuna kostona Prahan kevään tapahtumista. Neuvostoliittolaisen urheilutoimittaja Evgenii Rubinin mukaan

"Tshekin kapteeni Josef Golonka lähestyi neuvostojoukkueen vaihtopenkkiä, tähtäsi pelaajia mailallaan kuin konepistoolilla, ja ampui heidät. Yleisö lauloi, itki, jakoi suudelmaa ja rukoili. Jopa Tshekin valmentaja Vladimir Kostka, täydellisen lojaali kommunistisen puolueen jäsen, totesi lehdistötilaisuudessa, että pelin tulos merkitsi jotain paljon suurempaa kuin urheiluvoittoa."

Prahan kaduilla käynnistyi euforinen juhlinta, jonka aikana lentoyhtiö Aeroflotin toimiston ikkunoihin heitettiin katukiviä. Vain päivää myöhemmin Dubcekin oli Moskovan painostamana erottava virastaan. Vielä 1969 tshekit joutuivat tyytymään pronssiin, mutta saivat symbolisen kostonsa vuosien 1972 ja 1976 MM-kisoissa viemällä kultamitalit punakoneen nenän edestä. Kansa juhli mestaruuksia kuin voitettua sotaa.²⁶ Tunnelmat Neuvostoliiton ja Tshekkoslovakian välisissä otteluissa eivät olleet aina yhtä vihamielisiä, ja joskus joukkueita epäiltiin myös ideologisen toveruuden nimissä tapahtuneesta sopupelaamisesta. Kanadalaiset ovat erityisen katkeria maiden vuoden 1982 MM-kisoissa pelaamasta 0-0 tasapelistä, joka nosti tshekit hopealle ohi Kanadan. Uransa ainoissa MM-kisoissa pelannut Gretzky tulkitsi tasapelin poliittiseksi, ja myöhemmin Igor Larionov kertoikin Tihonovin Kremlistä saamiensa ohjeiden mukaisesti kieltäneen joukkuetta voittamasta. Monet uskovat Kanadan kostaneen tempun vuoden 1987 MM-turnauksessa, jossa sen 9-0 häviö Ruotsille vei Neuvostoliitolta mestaruuden.²⁷

Kylmän sodan legendaariset kiekkohetket

Aina 1970-luvun alkuvuosiin saakka Neuvostoliiton kiekkomenestystä varjosti se tosiseikka, että he olivat pelanneet ainoastaan

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

amatöörijoukkueita vastaan. Erityisesti neuvostoliittolaiset, joita jatkuva ylivoimaisuus jo turhautti, janosivat kiekkomailman herruuden ratkaisevaa titaanien taistoa punakoneen ja NHL:n välillä. Trudeau'n hallituksen ulkopoliittiset prioriteetit tekivät maaperän otolliseksi myös Kanadassa. Vaikka ottelusarjan alkuperäinen motiivi oli poliittinen lähentyminen, sen tunnelma ei olisi voinut olla kauempana liennytyksestä. Pelaajille, yleisölle ja läntiselle medialle sarja oli urheiluksi naamioitua sotaa. Maailmanrauha ja muut ihanteet työnnettiin kylmästi syrjään nationalismin, ideologian ja poliittisten intohimojen tieltä. "Laulen että vain sota voi yhdistää maan niin kuin tuo sarja teki", muisteli sarjan ratkaiseen "vuosisadan maalin" ampuja Paul Henderson myöhemmin.²⁸

Summit Series oli kahden lähes päinvastaisen mutta yhtä menestyksekkään kiekkosuuntauksen lopullinen voimainkointo: pohjoisamerikkalainen individualistinen, brutaali ja riskialtis pitkä-päätyyn-ja-perään jääkiekko vastaan Neuvostoliiton kollektivistinen, nopeaa luisteleva, teknisesti mestarillinen ja äärimmäisen kurinalainen pelityyli. Punakoneen hyvyys oli vointonvarmoille kanadalaisille todellinen järkytys. Ensimmäisessä pelissä, 18 000 epäuskoisen kanadalaiskatsojan silmien edessä legendaarisessa Montreal Forumissa Neuvostoliitto tuotti kansainvälisen jääkiekon historian suurimman shokin jyräämällä Team Canadan jäänrakoon lukemin 7-3. Loppusummerin soitua suurin osa kanadalaispelureista poistui jäältä kättelemättä vastustajia. Neuvostoliitossa lähes 130 miljoonaa ihmistä seurasi peliä joko televisiosta tai radiosta ja oli hurmiossa.²⁹

Tämän pelin jälkeen jääkiekko ei enää ollut entisensä. "Pieni pala meistä kaikista kuoli tänään", totesi Kanadan valmentaja Harry Sinden ottelun jälkitunnelmissa. Toiseen peliin kanadalaiset tulivat vahvasti ja voittivat 4-1. Kolmas päättyi tasan 4-4, mutta neljännessä Neuvostoliitto voitti jälleen, nyt 5-3. Neljässä Moskovan pelissä neuvostopolitiikan kärkikolmikko Brezhnev, Kosygin ja Nikolai Podgornij joutui kuuntelemaan 3000 paikalle matkustaneen kanadalaiskannattajan jatkuvaa "Njet, njet, Soviet! Da, da, Canada!" -rallatusta. Punakoneen vietyä viidennen pelin 5-4 Kanadan oli pakko voittaa kaikki kolme viimeistä peliä. Kuudennessa pelissä nähtiin yksi sarjan ratkaisevista käännekohdistista, kun rajuotteinen Bobby Clarke iski mailallaan tahallisen kirvesiskun punakoneen ehkäpä parhaan pelaajan Harlamovin

nilkkaan. Kanada voitti pelin 3-2 ja Harlamov oli viimeisessä kahdessa pelissä enää varjo itsestään. Kanadalalaisten 4-3 voitto seitsemännessä pelissä siirsi ratkaisun viimeiseen peliin. Neuvostoliiton paremman maalieron vuoksi heidän oli voitettava, mutta kahden erän jälkeen vaahteralehtirinnat olivat 5-3 tappiolla. Viimeisessä erässä koettiin jälleen unohtumaton episodi. Yvan Courmoyerin tehtyä maalin maalituomarin punalamppu ei syttynyt, ja tästä raivostuneena Alan Eagleson ryntäsi kaukaloon. Kun miliisit ottivat hänet kiinni, lähti koko Kanadan joukkue pelastamaan häntä vihollisen kynsistä ja kantoi hänet kunniasaatossa vaihtoaitioon. Tv-kameroiden ristitulessa Eagleson vilkutti hyvästit yleisölle keskisormellaan. Viimeisen pelimimmutin käynnistyessä tilanne oli tasan 5-5 ja näytti siltä, että punakone voittais. Vain 34 sekuntia ennen loppuvihellystä Paul Henderson kaiversi nimensä jääkiekon ja Kanadan historiaan ujuttamalla paluukiekon Tretjakin alta maaliin. Koko Kanada repesi liitoksistaan ekstaattiseen juhlintaan. Sarjasta puhuttiin ja puhutaan yhä sen sotaisuutta alleviivaten: syyskuussa 1972 jääkiekko "ei enää ollut peli, se oli sotaa jäällä"; kanadalaiset lähetettiin "kohtaamaan Puna-armeija ainoalla taistelukentällä jossa saatoimme kohdata tasavertaisina". Ehkäpä suureellisimmat ylistyssanat tulivat kuuluisan kiekkokolumnistin Dick Beddoesin kynästä: "Napoleon ei onnistunut kukistamaan Moskovaa, natsit pysähtyivät 21 mailin päähän siitä vuonna 1943, mutta toisenlaisessa sodassa Team Canada valloitti Moskovan".³⁰

Kylmän sodan kauden loppuun saakka pelatut huipputason itä-länsi-kohtaukset jatkuivat vuonna 1974 Neuvostoliiton ja WHA:n parhaimmiston välisellä sarjalla. Myös seurajoukkueet ottivat mittaa toisistaan. Vuonna 1975 hallitseva Stanley Cup-mestari Philadelphia Flyers antoi TsSKA:lle ankaran oppitunnin fyysisyydestä ryhmittämällä neljä pelaajaa puolustussiniviivalle ja taklaamalla jäähän jokaisen sen yli yrittäneen vastustajan. Neuvostoliittolaiset, jotka olivat kiertueellaan jo voittaneet New York Rangersin ja Boston Bruinsin sekä pelanneet tasan Montreal Canadiensin kanssa yhdessä kaikkien aikojen parhaista peleistä, närkästyivät Broad Street Bulliesin kovista otteista siinä määrin, että poistuivat kesken ottelun jäältä puoleksi tunniksi. Vuonna 1976 oli vuorossa ensimmäinen kaikki maailman parhaat kiekkomat parhaine pelaajineen kerännyt Canada Cup, joka uusittiin vuosina 1981, 1984 ja 1987. Vuonna 1981 neuvostoliittolaiset

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

murskasivat Kanadan, mikä järkytyksenä oli verrattavissa vuoden 1972 sarjan avausotteluun. Vuoden 1987 turnauksessa pelattiin ehkäpä kiekkohistorian kovatasoisimmat ottelut. Huippukuntoista KLM-ketjua tuki nouseva huipputrio Bykov-Homutov-Kamenski, mutta Kanada otti voiton huikella NHL-sikerimällään, jossa pelasivat mm. Gretzky, Mario Lemieux, Mark Messier, Grant Fuhr, Paul Coffey ja Ray Bourque.³¹

Unohtumattomin kylmän sodan kauden kiekkohetkistä oli kuitenkin vuoden 1980 olympialaisten Miracle on Ice, täysin tuntemattomista amatööri- ja yliopistopelaajista kootun USA:n 4-3 shokkivoitto Neuvostoliitosta. Viimeisessä pelissään amerikkalaiset varmistivat olympiavoittonsa nousemalla Suomea vastaan viimeisessä erässä 2-1 tappioasemasta 4-2 voittoon.³² Ajankohtansa maailmanpoliittisen tilanteen vuoksi tämä sinänsä triviaali tapahtuma sai valtavan suurvaltapolitiittisen merkityksen. Lännessä se haluttiin nähdä amerikkalaisen ja neuvostoliittolaisen elämäntavan symbolisena yhteenottona, ja yhä tänään löytyy historioitsijoita ja poliitikoita, jotka ovat valmiit nimeämään sen ratkaisevaksi käännekohtaksi 1980-luvun ideologisissa taistoissa. Talvella 1980 Yhdysvallat kamppaili energiakriisin, työttömyyden, inflaation ja ulkopoliittisten nöyryytysten kuristusotteessa. Vuoden 1979 Nicaraguan sandinistivallankumous ja Iranin islamilainen vallankumous syvensivät entisestään sitä alennustilaa, jossa maa Vietnamin sodan ja Watergaten jäljiltä oli. Ajatollah Khomeinia tukeneet militantit olivat marraskuusta alkaen pitäneet 53 amerikkalaista panttivankina Teheranin suurlähetystöissä, ja jouluaattona Neuvostoliitto hyökkäsi Afganistaniin. Tässä huonojen uutisten ristitulessa kiekkomenestys oli valopilkku, joka osaksi Washingtonin tietoisien propagandankin ansiosta kasvoi uskomattomiin mittasuhteisiin. Punakoneelle tulos oli täydellinen nöyryytys, mitä välittömästi pelin jälkeen NKP:n korkea-arvoiselta edustustolta saatu kovasanainen ripitys vielä synkensi. Jopa yleensä kivikasvoinen Viktor Tihonovkin kyynelhti, kun hän kävi pyytämässä Brezhneviltä anteeksi häviötä kapitalistisille yliopistopojille.³³

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

Politiikka sai pelin kukoistamaan

Pohjoisamerikkalaisen ja neuvostoliittolaisten jääkiekkotyönnön ja -filosofian kaksinkamppailu jatkui 40 vuoden ajan. Lännessä

Neuvostoliitto nähtiin Pahan valtakuntana, jolle jääkiekko oli vain keino kommunistisen ideologian levittämiseen. Kansainvälisessä politiikassa Kanada, sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja väkivallattomuuteen sitoutunut pitkälle kehittynyt hyvinvointivaltio, pyrki esiintymään sillanrakentajana kahden vastakkaisen ideologisen leirin välissä. Sekä Neuvostoliitto että Kanada käyttivät jääkiekkoa poliittisena työkaluna: Moskova kommunismin erinomaisuutta alleviivaneen propagandan välineenä, Ottawa taas tukemaan maailmanpoliittista näkyvyyttä tavoitellutta uutta ulkopoliittikkaansa. Pelin taivuttaminen politiikan vetojuhldaksi ei kuitenkaan ollut helppoa, yhtiäältä koska maiden kaukaloidentiteetti erosi niin suuresti poliittisesta roolista, toisaalta siksi, ettei yleisön ja median pelistä tekemiin poliittisiin tulkintoihin ollut helppo vaikuttaa.

Kaukalossa kylmän sodan toisesta pääpukarista tuli taiteilija, rauhanrakentajasta taas väkivaltainen öykkäri. Neuvostokiekkoilijat olivat äärimmäisen taitavia ja pelityyliltään lähes runollisia, Kanada taas edusti fyysisen voimankäytön ja suoraviivaisen kovuuden kulttuuria, joka monen eurooppalaisen kiekkoihmisen mielestä lähenteli barbarismia. Neuvostopelaajien tekninen erinomaisuus ei tietenkään saanut läntisiä aikalaisia unohtamaan ideologisia tekijöitä. Neuvostoliiton katsottiin tehneen urheilusta ideologiaa palvelevan teollisuudenalan ja epähumaania poliittista rodunjälöstystä. Läntisessä mediassa neuvostourheilijoita nimiteltiin mm. "hymyttömiksi automaateiksi", "broileriateleeteiksi" ja "roboteiksi". "Punaisen kiekkoarmeijan" ja "idän kiekkosotilaiden" kaltaiset usein käytetyt fraasit alleviivasivat neuvostokiekon militarismia ja propagandamerkitystä. Punakone kuvattiin kommunistiseksi yhteiskunnaksi pienoiskoossa: joukko orjuutettuja palvelijoita valtavassa koncistossa, jota johti lähes Stalinin veroinen epäinhimillinen diktaattori.³¹

Se lännessä hyvin laajalle levinnyt käsitys, että neuvostokiekkoilijat pelasivat niin hyvin, koska epäonnistumisesta olisi rangaistu, ei ole täysin vailla perusteita. Parhaita pelaajia palkittiin mukavuuksilla, jotka olivat keskivertokansalaisten ulottumattomissa: hyvä palkka, ulkomaanmatkat, varma työpaikka, auto ja tilava kaupunkiasunto. Epäonnistuminen toi riskin näiden etujen menettämisestä. Neuvostourheilua tutkineen James Riordanin mukaan aidon patriotismin merkitystä motivoivana tekijänä ei kuitenkaan tule väheksyä. Neuvostoliitossa menestyviä urheili-

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

joita kunnioitettiin ja palkittiin, ja he itse puolestaan ymmärsivät olevansa paljosta velkaa valtiolle ja yhteiskunnalle. He halusivat aidosti voittoa pystyäkseen maksamaan edes osan näistä palveluksista takaisin maalleen ja kansalleen.³⁵ On myös hyvä muistaa, ettei läntinen urheilu ollut poliittisesti yhtään sen viattomampaa.

On totta, että poliitikkojen rauhanomaisen rinnakkaiselon retoriikasta huolimatta kylmän sodan urheilu pelasi varsin uskollisesti tosielämän ideologista vastakkainasettelua ja että yleisössä se lähinnä voimisti aggressiivista nationalismia. Jotkut ovatkin nähneet Summit Seriesin ja Miracle on Ice'n alkusoitoina Neuvostoliiton häviölle kylmässä sodassa, pieninä mutta peruuttamattomina säröinä kommunismin uskottavuudessa, jotka sitten kasvoivat ja levisivät lopulta kaataen supervaltaneuvostoliiton.³⁶ Toisaalta neuvostoliittolaisten halukkuuden kanssakäymiseen pohjoisamerikkalaisen ammattijääkiekkoilun kanssa voi nähdä myös Mihail Gorbatshovin avoimuutta ja julkisuutta painottaneen glasnost-politiikan edeltäjänä. Kun ottaa huomioon, että koko maailma eli jatkuvan ydintuhon pelon alla, urheilukenttien miimisen supervaltataistelun voi nähdä jopa hyvänä asiana, koska nationalistiselle kiihkolle olisi voinut löytyä huomattavasti tuhoisampiakin ilmaisuväyliä. Kylmän sodan urheilu saattoi sittenkin olla rauhantekijä; ei kuitenkaan de Coubertinin tarkoittamassa idealistisessa vaan Trudeauun huomattavasti ovelammassa ja tarkoitushakuisemmassa mielessä. Oli parempi laukoa kiekkoja kuin ohjuksia, ja Harlamovin vasen nilkka oli halpa hinta maailmanrauhasta.

Itse jääkiekolle kylmä sota oli kukoistuskautta. Pelin mulistanut omaleimainen neuvostotyylinen puolustaa yhä paikkaansa kansainvälisen jääkiekon historian ehkäpä suurimpana taktisena innovaationa. Kahden erilaisen pelityylin raivoisa kamppailu paremmuudesta vei peliä eteenpäin jättiharppauksin ja pakotti osapuolet myös oppimaan toisiltaan. Neuvostoliiton hajottua vuonna 1991 kansainvälisestä jääkiekosta on tullut huomattavasti homogeenisempää ja vähemmän tunnepitoista. Nykyturnauksien ilmapiiri on pelkkä kalpea varjo kylmän sodan kauden myrskyisistä ja poliittisesti ylilatautuneista yhteenotoista. Atlantin molemmin puolin tapahtunut adaptaatio on pitkälti hävittänyt pelistä siinä kerran vallinneen moni-ilhneisyyden.

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

- 1 "Cold War Miracle on Ice", *Wall Street Journal*, 13.8.2003.
- 2 Pierre Arnaud, "Sport – a means of national representation", *Sport and International Politics*, ed. Pierre Arnaud and James Riordan (New York: E & FN Spon, 1998), 3–13.
- 3 Jim Nendel, "The Cold War: Emerging From the Ice at the 1956 Cortina D'Ampezzo Winter Olympic Games", *The Global Nexus Engaged. Sixth International Symposium for Olympic Research* (London, Ontario: International Centre for Olympic Studies, 2002), 200; John Hoberman, "Sportive Nationalism and Doping", *Proceedings from the Workshop Research on Doping in Sport* (Oslo: Norwegian University of Sport and Physical Education, 2001), 7–10.
- 4 Neuvostourheilun historiasta ks. James Riordan, *Soviet Sport* (Oxford: Basil Blackwell, 1980), 15–41, ja Robert Edelman, *Serious Fun: A History of Spectator Sports in the U.S.S.R.* (New York: Oxford University Press, 1993), 57–154.
- 5 PBS Online, "Soviet Sports Wars – Final Script", *Red Files*, <<http://www.pbs.org/redfiles/sports/index.htm>>.
- 6 KGB:n urheiluturvallisuusupseeri Konstantin Gyanovin haastattelu. PBS Online, "Soviet Sports Wars", *Red Files*, <<http://www.pbs.org/redfiles/sports/>>, ja Edelman, *Serious Fun*, 151.
- 7 Alan Bairner, *Sport, Nationalism, and Globalization. European and North American Perspectives* (Albany: State University of New York Press, 2001), 131.
- 8 Ken Dryden – Roy MacGregor, *Home Game. Hockey and Life in Canada* (Toronto: McClelland & Stewart, 1994), 211.
- 9 Tobias Stark, "Pionjären, Polar'n och Poeten. Maskuliniteter, nationella identiteter och kroppsyn inom kanadensisk, svensk och sovjetisk ishockey under det kalla kriget", *Historisk tidskrift* 4/2001, 693–694.
- 10 Robert F. Baumann, "The Central Army Sports Club (TsSKA): Forging a Military Tradition in Soviet Ice Hockey", *Journal of Sport History* 2/1988, 162–163.
- 11 Jääkiekkoilun historiasta Neuvostoliitossa ks. Lawrence Martin, *The Red Machine. The Soviet Quest to Dominate Canada's Game* (Toronto: Doubleday Canada, 1990), 16–81; Edelman, *Serious Fun*, 110–116, ja Georg Samoilov, "CCCP History", Sergei Makarov and Soviet Hockey Fanpage, <<http://www.russianrocket.de/welcome.htm>>.
- 12 Donald MacIntosh – Donna Greenhorn, "Hockey Diplomacy and Canadian Foreign Policy", *Journal of Canadian Studies* 2/1993, 98–99, ja Larry Millson, "Lyndhursts' heartache hasn't diminished", *Globe and Mail*, March 1, 2004.
- 13 CCCP Hockey International 1954–1991, <<http://www.chidlovski.com/personal/1954/index.htm>>.
- 14 Martin, *The Red Machine*, 50–66, Anatoly Tarasov, *The Father of Russian Hockey. Hockey's Rise to International Prominence Through the Eyes*

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

- of a Coaching Legend (Glendale: Griffin Publishing, 1997), 119–162, ja Osmo Kivinen – Jani Mesikämppä – Timo Metsä-Tokila, Kylmä kiekkosota. Kaksi mannerta, kaksi kulttuuria (Helsinki: LTS, 2000), 29–30.
- ¹⁵ Stark, "Pionjärén, Polar'n och Poeten", 705–706; Lawrence Martin, "A bodycheck to communism," *Globe and Mail*, September 17, 2002.
- ¹⁶ Edelman, *Serious Fun*, 112–117.
- ¹⁷ *Ibid.*, 140; Martin, "A bodycheck", ja PBS Online, "Soviet Sports Wars – Final Script", *Red Files*, <<http://www.pbs.org/redfiles/sports/index.htm>>.
- ¹⁸ Edelman, *Serious Fun*, 138, 184, ja PBS Online, "Soviet Sports Wars – Final Script".
- ¹⁹ Baumann, "The Central Army Sports Club", 151, 155; Edelman, *Serious Fun*, 183; USSR vs. NHL, <<http://www.russianhockey.net/ussrnhl.htm>>; Hockey Hall of Fame Super Series Summary, <<http://www.hhof.com/html/GamesSummarySS.shtml>>.
- ²⁰ PBS Online, "Soviet Sports Wars – Final Script"; Edelman, *Serious Fun*, 168.
- ²¹ Stark, "Pionjärén, Polar'n och Poeten", 697–700, ja Richard Gruneau – David Whitson, *Hockey Night in Canada. Sport, Identities and Cultural Politics* (Toronto: Garmond Press, 1993), 31–53, 175–106.
- ²² Kanadan kansainvälisen kiekkoliiton historiasta ja hallituksen jääkiekkointerventioista ks. MacIntosh – Greenhorn, "Hockey Diplomacy", 96–112; Paul Conlin, "The Cold War and Canadian Nationalism on Ice: Federal Government involvement in International Hockey During the 1960's", *Canadian Journal of History of Sport*, 2/1994, 50–68; Neil Earle, "The Global Game: The Internationalization of Professional Hockey and Technological Modernism", *Studies in Popular Culture* 1/1998, 57–72; Donald Macintosh – Michael Hawes, *Sport and Canadian Diplomacy* (Montreal: McGill-Queen's, 1994), passim.
- ²³ MacIntosh – Greenhorn, "Hockey Diplomacy", 105–107.
- ²⁴ Edelman, *Serious Fun*, 127; Saksan jääkiekkomuseon johtaja Horst Eckert in sähköpostiviesti tekijälle, 1.1.2005, ja IIHF:n verkkosivu, "History of Ice Hockey 1957–1974", *History of IIHF*, <<http://www.iihf.com/iihf/history/1957.htm>>.
- ²⁵ Kivinen ym., *Kylmä kiekkosota*, 40–41.
- ²⁶ Joe Pelletier, "Where were you in '69? Czech Victory Surpasses 1972 Dramatics", *The Hockey Research Journal* VI/2002; Martin, *The Red Machine*, 93–96; Jan Velinger – Katrin Bock, "A brief history of Czech ice hockey", *Radio Prague website*, <<http://www.radio.cz/en/article/53259>>.
- ²⁷ Keskustelua ko. peleistä ks. Hockey Hall of Fame -nettisivuston keskusteluosio, <<http://hfbboards.com/archive/index.php/t-201046.html>>.
- ²⁸ Joe Pelletier, "1972 Summit Series Quotations", *1972 Summit Series.com – A September to Remember*, <<http://www.1972summitseries.com/quotes.html>>.
- ²⁹ Vuoden 1972 ottelusarjasta ks. esim. Roy MacSkimming, *Cold War: The Amazing Canada-Soviet Hockey Series of 1972* (Vancouver/Toronto: Douglas and McIntyre Ltd., 1996), ja John Macfarlane, *Twenty-Seven Days In September* (Canada: Hockey Canada and Prosport Productions, 1973).

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa

- ³⁰ Colin Morton, *Dance, Misery* (Hamilton: Seraphim Editions, 2003), 26), ja Joe Pelletier, "1972 Summit Series Quotations", 1972 Summit Series.com – A September to Remember, <<http://www.1972summitseries.com/quotes.html>>.
- ³¹ Szymon Szemberg, "Goals aren't everything – the games is", IIHF News / Column, <<http://www.iihf.com/news/iihfr8105.htm>>.
- ³² Vuoden 1980 "Ihmeestä jäällä" ks. esim. Wayne Coffey, *The Boys of Winter* (New York City: Crown Publishers, 2005).
- ³³ Lucas Aykroyd, "Back on the Bench: 1980 revisited?", IIHF News / Column, <<http://www.iihf.com/news/1newsog70067.htm>>; Oliver Owen, "Miracle on Ice", *The Observer*, 6 March 2005, <<http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,6903,1428816,00.html>>.
- ³⁴ Riordan, *Soviet Sport*, 21, Martin, "A bodycheck".
- ³⁵ Riordan, *Soviet Sport*, 23.
- ³⁶ Ks. esim. Martin, "A bodycheck" tai Scott Holleran, "Miracle on Ice Offered an Escape From 1979", *Capitalism Magazine*, <<http://capmag.com/article.asp?ID=3533>>.

Markku Jokisipilä

Jääkiekko
kylmässä sodassa